

Уніфікований алгоритм комплексного контролю підготовленості спортсменів у командних спортивних іграх

Олена Мітова

Придніпровська державна академія фізичної культури і спорту, Дніпро, Україна

Unified algorithm of complex control for athletes' fitness in team sports games

Olena Mitova

ABSTRACT. *Objective.* To substantiate a unified control algorithm based on the analysis of modern tendencies of competitive and training activities of athletes in team sports games, that could be used at various stages of long-term preparation.

Methods. Analysis of special scientific and methodological literature, survey, pedagogical observation, systematic method, data generalization and systematization.

Results. A unified complex control algorithm in team sports games has been developed, which consists of four stages: organizational, diagnostic, evaluational, correctional. Principal differences from analogues in the approach and the development of the algorithm are such components as the adequacy of control tasks to those of a specific stage of long-term preparation; selection of informative tests with account for sensitive periods of development of physical qualities, specific abilities (sense of time, spatial orientation, ball sense, etc.), the studied material for technical, tactical and theoretical fitness; assessment of psycho-physiological state of players; evaluation of the status of interpersonal relationships in the team; distribution of evaluation of competitive activity into individual, group and team indices; expansion of the range of criteria for competitive activity evaluation; terms of control realization with account for the competition calendar.

Conclusion. Unified algorithm of complex control for fitness can be used at various stages of long-term preparation in various types of team sports games for timely detection of weak and strong points followed by subsequent correction of training and competitive activities of individual athletes, group of players, and the entire team.

Keywords: control, team sports games, algorithm, long-term preparation.

Уніфікований алгоритм комплексного контролю підготовленості спортсменів у командних спортивних іграх

Олена Мітова

АНОТАЦІЯ. *Мета.* На основі аналізу сучасних тенденцій змагальної та тренувальної діяльності спортсменів у командних спортивних іграх обґрунтувати уніфікований алгоритм комплексного контролю, який можна було б використовувати на різних етапах багаторічної підготовки.

Методи. Аналіз спеціальної науково-методичної літератури, опитування, педагогічне спостереження, системний метод, узагальнення та систематизація даних.

Результати. Розроблено уніфікований алгоритм комплексного контролю в командних спортивних іграх, який складається з чотирьох етапів: організаційного, діагностичного, оціночного, корекційного. Принциповими відмінностями від аналогів у підході і розробці алгоритму є такі складові, як відповідність завдань контролю завданням конкретного етапу багаторічної підготовки; підбір інформативних тестів з урахуванням сенситивних періодів розвитку фізичних якостей, специфічних здібностей (відчуття часу, орієнтація у просторі, відчуття м'яча тощо), вивченого матеріалу для технічної, тактичної і теоретичної підготовленості; оцінка психофізіологічного стану гравців; оцінка стану міжособистісних відносин у команді; оцінка змагальної діяльності за індивідуальними, груповими та командними показниками; розширення діапазону критеріїв оцінки змагальної діяльності; терміни проведення контролю з урахуванням календаря змагань.

Висновок. Уніфікований алгоритм комплексного контролю підготовленості спортсменів може бути використаний на різних етапах багаторічної підготовки у різних видах командних спортивних ігор для своєчасного виявлення недоліків і сильних сторін, для подальшого коригування навчально-тренувальної та змагальної діяльності окремих спортсменів, групи гравців, так і всієї команди.

Ключові слова: контроль, командні спортивні ігри, алгоритм, багаторічна підготовка.

Постановка проблеми. Командні спортивні ігри в системі олімпійського та професійного спорту вирізняються особливою популярністю. Аналіз змагань високого рівня сьогодення свідчить про те, що командні спортивні ігри перетворюються на потужну індустрію, яка збирає десятки тисяч уболівальників на стадіонах і багатомільйонні аудиторії телеглядачів, що, у свою чергу, значно збільшує спортивну конкуренцію і видовищність змагань [9, 16, 45, 55].

Останніми роками спостерігається тенденція до підвищення популярності спортивних ігор і, в більшому ступені, командних ігрових видів спорту [3]. Якщо у 2011 р. до першої десятки рейтингу найбільш популярних у світі видів спорту входили три види командних спортивних ігор (футбол, баскетбол, волейбол), у 2013 р. – шість (футбол, бейсбол, баскетбол, хокей, регбі, волейбол), то у 2015 р. вже сім видів командних ігор (футбол, крикет, бейсбол, баскетбол, хокей, регбі, волейбол) стали найпопулярнішими на п'яти континентах. У 2017 р. дана тенденція зберігалася, відбулися лише деякі переміщення: американський футбол – замість регбі; хокей на траві – замість хокею на льоду.

Така позитивна динаміка популярності командних спортивних ігор потребує оновлення знань у теорії і методиці підготовки спортсменів, сучасних досліджень з урахуванням тенденцій, притаманних спорту XXI ст. та спортивним іграм зокрема. Віддзеркаленням сучасних тенденцій у системі підготовки атлетів у командних спортивних іграх стали наукові роботи останнього десятиріччя, у яких було науково обґрунтовано вирішення таких проблем, як: управління підготовкою [22, 30]; оцінювання, моделювання та прогнозування [9, 18, 23, 48]; відбір та орієнтація [2, 8]; індивідуалізація підготовки [15]; структура та зміст навчально-тренувального процесу на різних етапах багаторічної підготовки [26, 31, 53, 54]; управління техніко-тактичною діяльністю [9, 22, 47]; використання інформаційних технологій під час підготовки спортсменів в ігрових видах спорту [29] та ін.

Наукові дослідження та змагальна практика свідчать, що найбільших успіхів досягають команди, які, по-перше, мають сучасну матеріально-технічну базу та фінансове забезпечення, по-друге, до складу яких входять спортсмени високого класу, по-третє, які здійснюють свою діяльність на основі науково обґрунтованого управління тренувальним і змагальним процесами [2, 45, 50, 51].

Однак, не зважаючи на велику кількість наукових публікацій останнього десятиріччя з вирішення актуальних питань спортивних ігор, контроль, який, за визначенням В. М. Платонова [34–36], є важливим інструментом планування та управління процесом підготовки, починаючи від формування та реалізації кількісних та якісних характеристик у системі багаторічної підготовки та завершуючи здійсненням зворотних зв'язків між спортсменом та тренером у процесі тренувальних занять під час вирішення часткових завдань техніко-тактичної, фізичної або психічної підготовки, представлений у науково-

методичній літературі тільки як складова для вирішення інших проблем, однак не входить до цілісної системи знань, в якій органічно взаємопов'язані контроль з етапами багаторічної підготовки, з періодами річного циклу, рівнем кваліфікації, віковими особливостями спортсменів, ігровим амплу та соціальним статусом у команді.

Не менш важливою проблемою є й те, що програми та навчальні плани, які діють у системі вітчизняного спорту, будувалися на принципах, сформованих ще в 1950-ті роки, та не відображають повною мірою масив знань і практичного досвіду, накопичений у сфері раціональної побудови багаторічної підготовки та системи контролю, орієнтованої на повне розкриття індивідуальних можливостей кожного спортсмена в оптимальній віковій зоні [51]. Така ситуація значно ускладнює реалізацію цих знань у спортивній практиці.

У зв'язку із зазначеним вище розроблення уніфікованого алгоритму контролю спортсменів і команд у процесі багаторічного удосконалення у командних спортивних іграх є актуальним питанням спортивної науки.

Мета дослідження – на основі аналізу сучасних тенденцій змагальної та тренувальної діяльності спортсменів у командних спортивних іграх обґрунтувати уніфікований алгоритм комплексного контролю, який можна застосовувати на різних етапах багаторічної підготовки.

Методи дослідження: аналіз спеціальної науково-методичної літератури, документальних матеріалів, опитування, педагогічне спостереження, системний метод, узагальнення та систематизація даних. Аналіз спеціальної та науково-методичної літератури мав на меті виявлення сучасних тенденцій розвитку командних спортивних ігор, проведення ретроспективного аналізу теоретико-методичних основ системи контролю у спорті, встановлення проблемного поля системи контролю у командних спортивних іграх. Аналіз документальних матеріалів визначив структуру, зміст й особливості тренувальної та змагальної діяльності спортсменів у командних спортивних іграх. Опитування застосовано для визначення стану проблеми контролю підготовленості та змагальної діяльності спортсменів у командних спортивних іграх у процесі багаторічного вдосконалення. Метод експертних оцінок використовувався для з'ясування значущих критеріїв оцінки підготовленості та змагальної діяльності спортсменів, які спеціалізуються в ігрових видах спорту. У дослідженні як експерти взяли участь 20 тренерів з баскетболу (заслужені тренери України – 5, тренери вищої категорії – 12, першої категорії – 3) Спеціалізованої дитячо-юнацької спортивної школи олімпійського резерву (м. Дніпро). Було використано метод ранжування, коли експерти розміщують оцінювані об'єкти за рангами в порядку зменшення їх значущості. Місце, зайняте кожним з об'єктів, визначають за числом набраних ним балів: чим менша сума балів, тим вище зайняте місце (тим більш значущим є даний об'єкт). Ступінь узгодженості думок експертів перевіряли за допомогою обчислення коефіцієнта конкордації Кендалла.

Методика групової експертизи містила формулювання завдань, відбір і комплектування групи експертів, складання плану експертизи, проведення опитування експертів, аналіз і обробку отриманої інформації.

Алгоритм роботи з експертного оцінювання включає:

- 1) таблицю експертизи для використання методу переваги;
- 2) розрахунок коефіцієнта конкордації Кендала (узгодженості думок експертів):

$$W = 12S/m^2(n^3-n),$$

де S – сума квадратів відхилення від середнього місця; m – кількість експертів у групі; n – кількість об'єктів експертизи.

Коефіцієнт конкордації Кендала за змістом представляє усереднену рангову кореляцію і змінюється в діапазоні $0 < W < 1$, коли 0 – повна неузгодженість, 1 – повна узгодженість.

Системний метод полягав у дослідженні контролю в командних спортивних іграх в процесі багаторічного вдосконалення як цілісної множини елементів у сукупності відношень і зв'язків між ними, тобто розгляд контролю як модель системи. Метод узагальнення та систематизації даних використовувався з метою представлення комплексного контролю відповідно до стадій та етапів багаторічної підготовки.

Результати дослідження. Проведений нами ретроспективний аналіз свідчить про те, що підґрунтям для вдосконалення системи контролю у командних спортивних іграх є фундаментальні праці спортивних науковців, що присвячені контролю в олімпійському спорті, – В. М. Заціорського [11], В. В. Іванова [12], М. А. Годіка [7], Л. П. Матвєєва [25], Ю. В. Верхошанського [5] та ін.

Значний внесок у розроблення теорії контролю зробили В. О. Запорожанов [10], В. М. Платонов [34–36], В. О. Романенко [39], Л. П. Сергієнко [40], Т. Ю. Круцевич [19] та ін., які розкрили значення використання контролю в різних сферах фізкультурно-спортивної діяльності.

Слід зазначити, що уявлення про систему контролю постійно змінювалося залежно від тенденцій розвитку спорту та безпосередньо ігрових видів спорту, які характеризуються:

- інтенсифікацією динаміки гри та тренувальних навантажень, обумовлених необхідністю збільшення кількості ігрових дій за одиницю часу, а в зв'язку з цим, і відповідного формування спеціальної підготовленості;
- інтелектуалізацією, тобто значним підвищенням ролі розумових здібностей, швидкості й точності оперативного мислення, здатності гравців розуміти хід гри та передбачати (прогнозувати) її подальший розвиток;
- невинним зростанням виконавської майстерності, що проявляється у підвищенні ефективності змагальної діяльності;
- універсалізацією – поєднанням підвищення спеціальної ігрової майстерності з розширенням діапазону ігрової діяльності;

- скачкоподібністю розвитку, який визначається таким законом діалектики, як єдність і боротьба протилежностей, та законом переходу від кількості до якості. Чинниками, що впливають на рівень розвитку ігор, є рівень спортивної підготовленості й техніко-тактичної майстерності, зміни у правилах ігор, динамічне протиборство напад та захисту як основних складових гри;

- відсутністю гендерних відмінностей у правилах ігор, не зважаючи на наявність специфічних рис, притаманних жіночому спорту;

- спираючись на ідеологію професійних ліг (НБА, НХЛ та ін.);

- зростанням популярності спортивних ігор на Олімпійських, Паралімпійських, Дефлімпійських іграх та Всесвітніх іграх ветеранів;

- ранньою спеціалізацією – зниженням віку початку занять спортивними іграми у групах початкової підготовки з 9–11 до 6–7 років та у дошкільних навчальних закладах (наприклад, мікробаскетбол, мінібаскетбол тощо) [27].

У процесі формування системи контролю в спортивних іграх спостерігається також зміщення періодів переходу від одного етапу багаторічної підготовки до іншого.

Аналіз методичних і нормативних документів свідчить про невідповідність чинних навчальних програм теоретико-методичним основам багаторічної підготовки, сучасним тенденціям розвитку командних спортивних ігор, управління тренувальним процесом й, зокрема контролю. Науковці акцентують увагу на наявності таких невідповідностей у дисертаційних дослідженнях останнього десятиріччя

У навчальних програмах для ДЮСШ запропоновано однакові тести для контролю різних сторін підготовленості для всіх вікових груп (з 12 до 17 років), відмінними є тільки нормативні показники. Крім того, у програмах ДЮСШ виявлено [28] такі недоліки:

- 1) застаріла методика педагогічного контролю порівняно з провідними спортивними країнами;

- 2) необґрунтовані наукові підходи до комплексного контролю юних спортсменів з урахуванням індивідуальних особливостей розвитку дітей;

- 3) відсутність науково обґрунтованої системи нормативних оцінок інтегральної підготовленості (не всі фізичні якості контролюються відповідно до чутливих періодів; відсутність тестів на захисні дії, оперативне мислення тощо);

- 4) недостатній контроль психічного стану, розвитку морально-вольових та інтелектуальних якостей спортсменів, а також теоретичних знань;

- 5) відсутність адміністративного контролю з боку спортивних федерацій тощо [28].

Результати проведеного нами опитування серед тренерів виявили, що комплекс тестів з різних видів підготовленості потребує вдосконалення відповідно до: вікових особливостей, чутливих періодів розвитку рухових якостей; психологічних та психомоторних від-

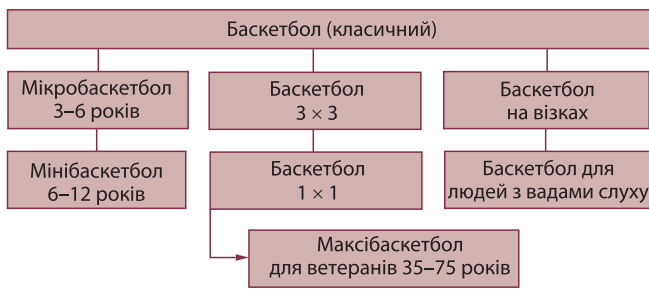

РИСУНОК 1 – Різновиди баскетболу

мінностей особистості гравців; особливостей змагальної діяльності; сучасних тенденцій комплексного контролю у світі [13, 28].

Для обґрунтування основних положень алгоритму контролю ми визначили, що в умовах зростаючої конкуренції на спортивній арені на перший план вийшли постійно зростаючі обсяги та інтенсивність тренувального та змагального навантажень, які суттєво перевищують ресурси адаптаційних можливостей організму людини. Необхідність тривалої підготовки до досягнення високого спортивного результату в командних спортивних іграх вимагає особливої уваги до спортивного резерву, який складають діти та підлітки, які окрім цілеспрямованої та методичної підготовки до змагань повинні постійно проходити внутрішньокомандний відбір до основного складу команди, боротися за право виходити на поле або ігровий майданчик тощо [9, 25, 34, 47, 49].

У більшості секцій та ДЮСШ юні гравці не мають необхідних умов для проведення контролю:

- відсутні якісні програми тестування;
- відсутні комп'ютерні пристрої для фіксації показників;
- тренери отримують недостатньо інформації про стан спортсменів;
- відсутнє різноманітне обладнання для наукового забезпечення контролю різних сторін підготовленості та впливу навантаження на організм спортсменів [28].

Водночас, відсутність належної матеріально-технічної бази для організації заходів контролю у вітчизняних ДЮСШ, які спеціалізуються в командних спортивних іграх, не дозволяє проводити необхідне тестування, що негативно впливає на підготовку українського резерву [13, 20, 23, 30, 31].

Це дозволяє стверджувати, що сучасній системі спортивної підготовки властиві серйозні недоліки, перш за все методичного, організаційного та етичного характеру. У реаліях сьогодення тренеру все важче організувати навчально-тренувальний та змагальний процеси без належного рівня контролю, без помічників тренера та наукових фахівців, комплексних наукових груп, науково-дослідних інститутів тощо.

Для формування уніфікованої системи контролю у командних спортивних іграх нами було проаналізова-

но сучасний стан розвитку командних видів спорту та їх різновидів, які стрімко розвиваються. Наприклад, у баскетболі виділяють баскетбол 3 × 3 (рис. 1), який набуває стрімкої популярності і вже з 2020 р. на Олімпійських іграх в Токіо його буде включено до олімпійської програми.

Різні види спортивних ігор (баскетбол, волейбол, футбол тощо) розвиваються у багатьох країнах, провідними серед яких є: США, Іспанія, Франція, Литва, Сербія, Хорватія, Німеччина, Фінляндія, Китай.

Нашим першочерговим завданням було визначення доцільності та спрямованості контролю тих чи інших характерних ознак, притаманних командним спортивним іграм (на прикладі баскетболу), відповідно до стадій багаторічної підготовки, етапів багаторічної підготовки в кожній стадії, запропонованих В. М. Платоновим [35] (перша стадія – становлення та розвитку можливостей спортсменів, друга стадія – максимальної реалізації спортивної майстерності).

У таблиці 1 на прикладі баскетболу представлено різновиди гри, такі, як мінібаскетбол, максібаскетбол, та вікові діапазони відповідно до стадій та етапів багаторічної підготовки.

Для першої стадії – становлення та розвитку можливостей спортсменів, – яка охоплює чотири етапи багаторічної підготовки (початкової, попередньої, спеціалізованої базової й підготовки до вищих досягнень), характерними за своїми особливостями є різновиди гри у баскетбол, яким притаманна масовість, включаючи дітей та юнаків.

Для всіх різновидів командних спортивних ігор, незалежно від їх місця у системі спорту, характерні загальні закономірності проведення контролю, його організація, етапність, види, система тестів, критерії оцінювання тощо. Але залежно від того, з яким контингентом працює тренер, у якому з видів командних спортивних ігор спеціалізуються спортсмени, контроль буде мати більш прикладний та специфічний характер, з урахуванням вікових особливостей, структури та змісту змагальної діяльності, тривалості гри тощо.

Друга стадія багаторічної підготовки – максимальної реалізації спортивної майстерності – охоплює період від виходу спортсмена на рівень вищих досягнень до завершення спортивної кар'єри й відповідає чотирьом етапам багаторічної підготовки: максимальної реалізації індивідуальних можливостей, збереження досягнень, поступового зниження результатів та виходу зі спорту вищих досягнень [34–36]. Основним критерієм успішної підготовки на цій стадії є інтенсивна й успішна змагальна діяльність, здатність спортсмена поєднувати участь у великій кількості змагань з раціональною підготовкою, забезпечення подальшого підвищення спортивних результатів, збереження протягом тривалого часу рівня спортивної майстерності та змагальної результативності.

Протягом другої стадії багаторічної підготовки спортсмени беруть участь у змаганнях чемпіонатів країни се-

ТАБЛИЦЯ 1 – Розподіл різновидів гри у баскетбол відповідно до етапів та стадій багаторічної підготовки

Різновид гри у баскетбол	Вік, років	Відповідний етап підготовки
I стадія – становлення та розвитку можливостей спортсменів		
Мікробаскетбол (бебі-баскетбол)	3–6	Дошкільне фізичне виховання
Мінібаскетбол	6–12	Масовий спорт Уроки фізичної культури та спортивні секції у закладах середньої освіти Етап початкової підготовки у ДЮСШ
Баскетбол (класичний)	12–14	Етап попередньої базової підготовки
	15–17	Етап спеціалізованої базової підготовки
	18–20	Етап підготовки до вищих досягнень
II стадія – максимальної реалізації спортивної майстерності		
Баскетбол (класичний)	3 21–23 до 28–30	Етап максимальної реалізації індивідуальних можливостей
	28–32*	Етап збереження вищої спортивної майстерності
	33–35*	Етап поступового зниження досягнень
Максібаскетбол (для ветеранів)	35–70	Етап виходу зі спорту вищих досягнень

*На етапах збереження вищої спортивної майстерності й поступового зниження досягнень наведено середні показники віку закінчення етапу, але є окремі випадки, коли спортсмени лише з 40 років починають знижувати показники своїх досягнень, що пов'язано зі специфікою виду спортивної гри, ігрового амплуа гравця й рангом команди, за яку він виступає на змаганнях.

ред команд першої, вищої та суперліги, у єврокубках різного рівня, чемпіонатах Європи, світу, Олімпійських іграх, у міжнародних турнірах серед ветеранів. Часто протягом змагального сезону команди одночасно виступають у декількох турнірах (наприклад, чемпіонат країни, Кубок країни, Єврокубок).

Нерідко спортсмени одночасно беруть участь у змаганнях як із класичних видів командних ігор (баскетбол, футбол, волейбол), так і в таких їх різновидах: баскетбол 3 × 3, футзал, пляжний волейбол. Також більшість спортсменів після закінчення кар'єри або в разі не зовсім вдалої кар'єри у класичних видах командних спортивних ігор намагаються досягти максимального результату у інших різновидах ігор.

Така насиченість змагальної діяльності у поєднанні з перельотами та переїздами до місць змагань протягом

одного тижня вимагає від спортсменів більш швидкого відновлення після матчів та прискорення адаптаційних процесів до кліматичних умов місця проведення матчу й до специфічних умов його організації залежно від ступеня їх значущості й завдань клубу або збірної команди країни у загальному річному змагальному сезоні. Фахівці повинні забезпечити контроль за станом спортсменів у вищезазначених умовах змагальної діяльності.

В олімпійських видах спортивних ігор спостерігається чіткий розподіл значущості та спрямованості контролю на різних стадіях багаторічної підготовки (рис. 2).

Отже, у дитячо-юнацькому спорті контроль має визначальний характер, спрямований на оцінку фізичного розвитку у взаємозв'язку з функціональними можливостями з метою адаптації до тренувальних навантажень, а також на визначення різних сторін підготовленості спортсменів, з пріоритетним тестуванням рівня розвитку фізичних якостей, рівня опанування технічними діями та тактикою гри з метою подальшої орієнтації спортсменів на конкретне ігрове амплуа.

У спорті вищих досягнень контроль спрямований на визначення можливостей спортсменів під час формування складу клубних команд та збірних команд країни. Також контроль як супровідний захід має на меті оцінку показників функціональних можливостей, фізичного здоров'я, психічного стану, стабільності показників техніко-тактичної та інтегральної підготовленості протягом річного циклу з урахуванням індивідуальних особливостей кожного члена команди.

Враховуючи сучасні тенденції розвитку командних спортивних ігор та особливості, характерні для ігрових видів спорту, нами запропоновано уніфіковану систему контролю в ігрових видах спорту, яка включає мету, завдання для кожного етапу багаторічної підготовки, етапність, критерії оцінки, методи, засоби контролю, гендерні

РИСУНОК 2 – Спрямованість контролю на різних стадіях багаторічної підготовки у командних спортивних іграх

відмінності, особливості інвентарю та обладнання як у класичних видах спортивних ігор (баскетбол, волейбол, футбол тощо), так і в чітко означених різновидах командних спортивних ігор: по-перше, залежно від віку її призначення (мікробаскетбол, мінібаскетбол, максібаскетбол, мініволейбол та ін.) й, по-друге, залежно від кількості членів команди (пляжний волейбол, баскетбол 3 × 3, регбіліг-7 та ін.).

Під час проведення контролю у командних спортивних іграх, враховуючи вікові, гендерні відмінності та ігрове амплуа, необхідно оцінювати:

- показники техніко-тактичних дій під час змагальної діяльності;
- рухову діяльність протягом гри (кількість переміщень, стрибків, прискорень тощо);
- рівень технічної, фізичної (загальної та спеціальної), тактичної, психологічної, теоретичної підготовленості;
- обсяг та інтенсивність тренувального та змагального навантажень;
- рівень взаємовідносин та соціального статусу гравців у команді;
- морфофункціональні характеристики;
- психологічні та психофізіологічні особливості.

Обґрунтовуючи підхід до розроблення системи комплексного контролю, ми виходили з того, що інформація про спортсмена, групу спортсменів чи команду, отримана на основі системного підходу, містить дві принципово важливі властивості: по-перше, результати комплексного контролю включають лише необхідну інформацію, по-друге, отримана інформація достатня для вирішення поставленого завдання (оперативного, поточного, етапного контролю).

Розгляд комплексного контролю як системи дозволяє вивчати різні елементи ієрархії, окремі підсистеми та отримати системні знання з контролю (рис. 3).

РИСУНОК 3 – Елементи ієрархічної системи наукових знань контролю підготовленості спортсменів у командних спортивних іграх

При цьому комплексний контроль ми розглядали у тренувальному та змагальному процесі для оцінки команди в цілому; групи гравців залежно від амплуа, динаміки та тривалості виступів за команду, соціального статусу (лідер, гравець активного запасу, «аутсайдер»); окремих спортсменів, їх сторін підготовленості, окремих характеристик гравців тощо.

Кожний елемент ієрархії у системі контролю є самостійним об'єктом на своєму рівні, підсистемою чи окремою складовою більшої системи.

Комплексному контролю як системі притаманні мета, завдання, принципи, організаційні умови, тести, показники, система оцінки тощо. І в цьому відношенні система комплексного контролю являє собою цілісність. При

ТАБЛИЦЯ 2 – Оцінка спортсменів під час тренувального та змагального процесу за індивідуальними, груповими та командними показниками у спортивних іграх (на прикладі баскетболу)

Індивідуальні показники	Групові показники	Командні показники
<p>Кожного гравця з урахуванням:</p> <ul style="list-style-type: none"> • вікових даних • антропометричних даних • психологічних особливостей • стажу занять спортом • терміну перебування у команді • соціального статусу у команді (лідер, гравець активного запасу, «аутсайдер») 	<p>Групи гравців, які формуються за:</p> <ul style="list-style-type: none"> • рівнем підготовленості (за умови переваги тієї чи іншої сторони підготовленості або компонента підготовленості (наприклад, кидкова, захисна) • ігровим амплуа (розігруючі захисники, атакуючі захисники, нападаючі, важкі форварди, центрові) • оптимальними поєднаннями 2–3 гравців усіх амплуа, тобто тих, хто найефективніше взаємодіє під час гри • ігровими п'ятірками гравців (комплектування основного складу або основної п'ятірки) • соціальним статусом у команді (лідер–гравець активного запасу – аутсайдер (новачок) • варіантами ротації протягом матчу 	<p>Всієї команди:</p> <ul style="list-style-type: none"> • оцінка загальної суми показників команди • оцінка середніх показників по команді • оцінка командного захисту • оцінка командного нападу • оцінка частин гри (половина матчу, окрема чверть, 5 хв кожної чверті, додатковий час) • оцінка ігрової дисципліни, психоемоційного стану команди протягом матчу • оцінка ефективності ротації гравців. <p>оцінка змагального результату</p>

РИСУНОК 4 – Уніфікований алгоритм проведення комплексного контролю у командних спортивних іграх на різних етапах багаторічної підготовки

цьому комплексний контроль на різних рівнях ієрархії (на різних етапах багаторічного вдосконалення, у різних структурних утвореннях, в окремих командах і групах спортсменів тощо) реалізує окремі цілі, характерні для кожного рівня, та виступає на цьому рівні як самостійна система.

У практичній діяльності ідея цілісності контролю реалізується шляхом комплексного підходу. Комплексність – це єдність цілей, завдань, змісту, методів і форм здійснення контролю. Комплексний підхід до контролю виконує одночасно декілька функцій: 1) орієнтує побудову системи контролю в цілісний управлінський механізм; 2) сприяє всебічній оцінці спортсменів або процесу (тренувального та змагального); 3) сприяє підвищенню ефективності процесу підготовки спортсменів на всіх етапах спортивного вдосконалення через єдність і взаємозв'язок всіх напрямків комплексного контролю, їх певного співвідношення і підпорядкування; 4) сприяє ефективності роботи тренера (одночасне вирішення не одного, а кількох завдань контролю, природно, підвищує результативність його роботи).

Однією з важливих складових системи контролю є уніфікований алгоритм контролю.

Під час обґрунтування та розробки алгоритму комплексного контролю ми спиралися на такі підходи:

- системний підхід, який передбачає багаторівневе і багатопланове вивчення процесу контролю в баскетболі, у результаті чого формується кілька моделей, що відображають контроль у різних зрізах і на різних рівнях. До головних ознак системного підходу можна віднести: розгляд контролю як цілісної системи або елемента більш потужної системи (управління) з урахуванням того, що властивості речей залежать від цілого, властивості цілого залежать від частин, але не зводяться до суми їх властивостей, а включають такі, які притаманні системі контролю в цілому; виділення й аналіз частин, елементів

і зв'язків системи контролю; визначення структури, організації системи контролю і законів її будови (структурний аспект системного підходу); аналіз зовнішніх проявів, функцій як системи контролю, так і її окремих елементів; визначення відповідності функцій елементів функціям всієї системи контролю; виявлення законів її функціонування (функціональний аспект системного підходу); аналіз змін як у самій системі контролю, так і в її елементах; виявлення тенденцій її становлення і розвитку;

- комплексний підхід, який дозволяє на сучасній діалектико-матеріалістичній науковій основі аналізувати, створювати алгоритми контролю, оптимізувати функціонування систем організму баскетболістів або аналізувати тенденцію до перетворення в комплекси. Комплексний підхід характеризується об'єднанням, зведенням різноякісних підсистем (видів контролю) у полісистему з метою створення алгоритму контролю для аналізу шляхів підвищення результативності спортсменів і всієї команди в цілому під впливом різноманітних факторів;

- індивідуальний підхід, в основі якого лежить урахування конкретних індивідуальних особливостей баскетболіста (темпераменту і характеру, здібностей і схильностей, мотивів і інтересів тощо), які суттєво впливають на його поведінку в різних змагальних та тренувальних ситуаціях. Тренер у процесі контролю здійснює гнучке використання різних засобів та методів, тестів для досягнення оптимальних результатів;

- особистісно-діяльнісний підхід, який спирається на активну, творчу змагальну та тренувальну діяльність баскетболіста з урахуванням його особистісних індивідуальних психологічних особливостей, здібностей, інтересів і потреб.

Запропонований нами уніфікований алгоритм контролю у командних спортивних іграх передбачає чотири основні етапи (рис. 4): організаційний; діагностики; оцінювання; корекції.

На першому (організаційному) етапі алгоритму необхідно встановити організаційно-управлінські компоненти підготовки баскетболістів. Етап включає заходи, спрямовані на забезпечення оптимального функціонування централізованої підготовки баскетболістів разом із тренерами і фахівцями з різних галузей науки і практики, здатних надати результативну допомогу в усіх аспектах підготовки спортсменів.

Мета контролю – оцінка стану баскетболістів на основі визначення рівня різних сторін підготовленості під час етапного, оперативного й поточного видів контролю. Завдання контролю на будь-якому етапі багаторічної підготовки мають бути узгоджені з періодом річного циклу, з видами підготовки, цільовою спрямованістю навантаження, яке отримали спортсмени під час навчально-тренувального процесу, та іншими чинниками тренувальної або змагальної діяльності.

Також на цьому етапі алгоритму необхідно визначити й систематизувати умови, необхідні для проведення контролю:

- 1) проведення обстежень з урахуванням завдань періодів річного циклу підготовки;
- 2) місце проведення досліджень і діагностичне обладнання (науково-дослідні інститути, наукові лабораторії, диспансери, спортивні бази);
- 3) терміни проведення контролю (періодичність протягом року).

Ці умови контролю дозволять тренерам зібрати більш точну інформацію про рівень підготовленості баскетболістів, поточний функціональний стан їх організму, відновлення фізичного і психологічного стану спортсменів після тренувальних і змагальних навантажень.

Окрім того, на першому етапі необхідно підготувати інвентар та обладнання для проведення контролю, визначити терміни його проведення, а також узгодити ці терміни з календарем змагань та періодами річного циклу підготовки.

На цьому ж етапі необхідно визначитися з контингентом, який буде об'єктом контролю (табл. 2).

На другому етапі алгоритму – етапі діагностики – передбачено розроблення програми обстеження, що включає: вибір інформативних критеріїв; підбір тестів, показників; формування групи гравців для тестування (індивідуальний підхід; диференційовано (за групами); за командними характеристиками) й, безпосередньо, саме тестування.

Підбір тестів може відбуватись як на основі навчальних програм для ДЮСШ, СДЮСШОР і ШВСМ, так і на основі експертної оцінки.

На прикладі етапу попередньої базової підготовки в баскетболі [28], спираючись на літературні джерела Т. Ю. Круцевич, М. І. Воробйова, Г. В. Безверхньої [19], Л. П. Сергієнка [40] з тестування рухових та психомоторних здібностей школярів та спортсменів, а також враховуючи рекомендації фахівців з баскетболу А. І. Вальтіна [4], В. П. Губи з співавт. [8], Л. Ю. Поплавського [38],

О. О. Мітової та Р. О. Сушко [27], нами було запропоновано тести, які відображають специфічні особливості змагальної діяльності у баскетболі, та проведено експертну оцінку для визначення їхньої значущості.

На основі оцінки експертів за достатньо високого рівня узгодженості їх думок відібрано комплекс тестів для контролю спеціальної фізичної (6 тестів, $W = 0,71$, $p < 0,05$) і технічної (10 тестів, $W = 0,78$, $p < 0,05$) підготовленості, психічних якостей (2 показники, $W = 0,74$, $p < 0,05$) та психофізіологічних здібностей (5 показників, $W = 0,86$, $p < 0,05$) баскетболістів 13–14 років (табл. 3).

Аналогічним чином можна підбирати тести на інші етапи багаторічної підготовки та рік навчання, узгоджуючи їх співвідношення із співвідношенням розподілу годин на різні види підготовки та враховуючи значущість тих чи інших сторін підготовленості відповідно до завдань тренера чи думки експертів.

Третій етап алгоритму – етап оцінювання – передбачає виконання низки таких послідовних заходів: встановлення способу оцінювання; розроблення підходу до оцінювання; розроблення шкал оцінювання.

У свою чергу, цей етап включає: 1) оцінювання змагальної діяльності; 2) оцінювання сторін підготовленості; 3) оцінювання морфотипу, антропометричних даних; 4) оцінювання фізичного розвитку, функціональних можливостей; 5) оцінювання психофізіологічних характеристик.

Оцінювання змагальної діяльності має свої специфічні особливості як у командних спортивних іграх взагалі, так і в баскетболі зокрема. На нашу думку, оцінювання змагальної діяльності необхідно здійснювати за трьома підходами:

- індивідуально;
- диференційовано (за групами спортсменів);
- загальнокомандно.

Оцінювання *індивідуальної* змагальної діяльності може включати такі показники:

- оцінювання індивідуальних техніко-тактичних дій (сильних, слабких сторін);
- оцінювання вміння поєднувати дві-три техніко-тактичні дії;
- оцінювання передумов помилок;
- оцінювання передумов ефективних техніко-тактичних дій;
- оцінювання ефективності гравця у різних ігрових амплуа;
- оцінювання виконання індивідуальних завдань на гру або ігровий фрагмент.

Під час контролю техніко-тактичних дій у процесі змагальної діяльності на першій стадії багаторічної підготовки слід враховувати вивчений навчальний матеріал за програмою ДЮСШ для конкретного етапу підготовки й року навчання у групах, а не кількісні показники, та формули, запропоновані переважно для дорослих спортсменів.

У контролі змагальної діяльності необхідно застосовувати спеціально розроблені протоколи, які врахову-

ТАБЛИЦЯ 3 – Тести, відібрані експертами для контролю підготовленості баскетболістів 13–14 років (n = 20)

№ з/п	Тест	Бал	Ранг
Спеціальна фізична підготовленість			
1	Човниковий біг 3×10 м з оббіганням набивних м'ячів, с	27	1
2	Біг до пронумерованих набивних м'ячів, с	49	2
3	Модифікований тест Сермєєва «Відчуття часу (3, 5, 8, 14 та 24 с)», відхилення, с	68	3
4	Тест «Десять вісімок», кількість разів	72	4
5	Тест «Ловіння лінійки», см	106	5
6	Статична рівновага за методикою Яроцького, с	108	6
Технічна підготовленість			
1	Комплексний тест із виконання ведення м'яча зі зміною напрямку та кидками у кошик із близької відстані, кількість влучень	28	1
2	Модифікований тест М-100 (за Вальтіним, Леоновим), кількість кидків та % влучень	38	2
3	Штрафні кидки, % влучань	57	3
4	Тест для оцінювання техніки поводження з м'ячем «Ведення м'яча із закритими очима в колі», кількість ударів м'яча об підлогу	81	4
5	Тест для оцінювання точності передачі м'яча, очок	104	5
6	Човниковий біг 4×9, 14 м з веденням баскетбольного м'яча (домінантною рукою), с	121	6
7	Човниковий біг 4×9, 14 м з веденням баскетбольного м'яча (субдомінантною рукою), с	141	7
8	Тест «Передачі м'яча», с	150	8
9	Пересування в захисній стійці («ялинка»), с	188	9
10	Пересування в захисній стійці 100 м, с	192	10
Психологічна підготовленість			
1	Методика оцінки швидкості оперативного мислення «Трійка»	141	1
2	Методика визначення параметрів уваги «Коректурна проба»	144	2
Психофізіологічні показники			
1	Тип нервової системи	29	1
2	Швидкість реакції на рухомий об'єкт	31	2
3	Швидкість складної зорово-моторної реакції	63	3
4	Швидкість простої зорово-моторної реакції	83	4
5	Тепінг-тест	93	5

ють оцінку не лише кількісних показників змагального результату (очки, підбирання, перехоплення та ін.), а й попередні дії, які спортсмени здійснюють перед підбиранням, кидком, перехопленням тощо. Наприклад, якщо програмою ДЮСШ з технічної підготовки для дітей 13–14 років запропоновано навчання протидії нападаючому під час протиборства за оволодіння м'ячем, що відскочив від кошика, то у процесі фіксації техніко-тактичних дій необхідно реєструвати такі дії, які гравець повинен здійснювати до підбирання м'яча, що відскочив від щита, тобто дії, які є передумовою для подальшого якісного виконання, а саме: відсікання, перешкоджання або затримання нападаючого, якого він опікує, й спосіб, який він застосовує: обличчям, спиною тощо [37].

При вивченні поєднання таких прийомів, як ловіння м'яча, що летить низько,–ведення–зупинка–кидок у стрибку–добивання м'яча однією рукою після відскоку від кошика (відповідно до навчальної програми, розділ «Технічна підготовка»), особливу увагу під час контролю в тренувальній та змагальній діяльності необхідно приділяти оцінці якості виконання нерозривних поєднань двох або трьох технічних прийомів, виявляти помилки у юних спортсменів під час переходу від однієї техніко-

тактичної дії до іншої. Основний акцент робиться на швидкість обробки м'яча, узгодженість дій, дотримання темпу, доведення даного поєднання технічних прийомів до ефективного або результативного (у випадку кидка) завершення.

У контролі змагальної діяльності особливий акцент слід робити на визначення основних недоліків виконання техніко-тактичних дій, що призводять до втрати м'яча спортсменами. На прикладі баскетболу це можуть бути такі види помилок: неточні передачі; помилки під час ведення м'яча; помилки під час кидків; вибитий м'яч; помилки під час ловіння м'яча; заступ за лінію (аут); помилки, пов'язані з часом (3, 5, 8, 14, 24 с); зайві дії при виконанні прийому тощо.

Саме такий підхід дозволить здійснювати більш об'єктивну оцінку ступеня засвоєння юним спортсменом навчального матеріалу й виявлення недоліків або провідних навичок опанування інтегральними здібностями, необхідними для реалізації ігрової діяльності у командних спортивних іграх і, зокрема, у баскетболі.

Оцінювання диференційованої (або групової) змагальної діяльності може включати такі показники:

- оцінювання змагальної діяльності основної п'ятірки;

- оцінювання ефективності змагальної діяльності підгруп за ігровим амплуа (розігруючи захисники, атакуючі захисники, нападаючі, важкі форварди, центрові);
- оцінювання ефективності змагальної діяльності підгруп у межах одного ігрового амплуа (розігруючи, атакуючі захисники тощо);
- оцінювання ефективності ігрового взаєморозуміння підгруп з 2–3 гравців, які взаємодіють на майданчику (розігрувач, важкий форвард, центровий; лідер, гравець активного запасу, аутсайдер (новачок);
- оцінювання змагальної діяльності за рівнем підготовленості (лідери команди, гравці основного складу, запасні гравці);
- оцінювання варіативності ротації гравців під час матчу при різних системах захисту або нападу.

Оцінювання ефективності ігрового взаєморозуміння підгруп із 2–3 гравців проводиться з метою виявлення тренером найбільш оптимальних підгруп спортсменів під час вирішення тих чи інших ігрових завдань (особливо це стосується тих видів командних ігор, де за правилами гри немає обмеження кількості замінів).

Диференційований підхід необхідно застосовувати під час оцінювання змагальної діяльності за рівнем підготовленості або статусом у команді (тобто окремо порівнювати показники лідерів команди, гравців основного складу, запасних гравців з урахуванням зіграного часу протягом матчу).

Оцінювання варіативності ротації гравців під час матчу дозволить тренеру зрозуміти причинно-наслідкові зв'язки будь-яких подій на майданчику при різних системах нападу або захисту.

Оцінювання загальнокомандної змагальної діяльності може включати такі показники:

- оцінювання техніко-тактичних дій команди;
- оцінювання ефективності командного захисту;
- оцінювання ефективності командного нападу;
- оцінювання частин гри (половина матчу, окрема чверть, 5 хв кожної чверті, додатковий час);
- оцінювання ігрової дисципліни, психоемоційного стану команди протягом матчу, ефективності ротації гравців.

Контроль психофізіологічних показників необхідно здійснювати із застосуванням спеціальних методик, що оцінюють такі показники та характеристики: властивості нервової системи (врівноваженість, силу і рухливість нервових процесів); інтегральні показники особистісної готовності (стабільність і емоційну стійкість, самопочуття, активність, настрій, тривожність і агресивність); індивідуальні особливості психічних функцій (оперативне мислення, параметри уваги).

Міжособистісні відносини баскетболістів у команді контролюють за показниками: атмосферою в команді, міжособистісними стосунками в команді (тренер–гравець; гравець–гравець; гравець–команда).

Для оцінювання роботоздатності можна обрати пробу Руф'є, яка є зручною у застосуванні, та інші комп'ютерні

діагностичні програми (ШВСМ, Кардіо+ та ін.). Фізичний розвиток можна оцінювати за показниками довжини та маси тіла, ЖЕЛ, динамометрії. Вибір тестів та показників повинен відповідати віку та етапу підготовки гравців.

На четвертому етапі алгоритму – етапі корекції – за результатами тестування надаються висновки, рекомендації; здійснюється корекція підготовки; проводяться повторне тестування й подальша корекція навчально-тренувального процесу.

Результати діагностики та тестування залежно від поставлених завдань зіставляються зі шкалами та критеріями оцінок. З метою об'єктивного визначення рівня підготовленості баскетболістів проводиться аналіз результатів тестування та аналіз змагальної діяльності, формуються висновки та рекомендації для кожного баскетболіста, групи баскетболістів та команди в цілому. Також розробляються рекомендації для тренерів. Після цього у навчально-тренувальній та змагальній діяльності здійснюється корекція індивідуальної, групової та командної підготовленості, здійснюється повторне тестування, фіксується динаміка показників протягом річного циклу підготовки, здійснюється корекція навчально-тренувального процесу та змагальної діяльності.

Дискусія. Аналіз спеціальної наукової літератури з досліджуваних питань свідчить про актуальність даної проблематики, постійний пошук уніфікованої системи контролю, яка може бути використана тренером на різних етапах багаторічного вдосконалення, в різних видах спорту тощо. У доступній літературі [1, 4, 6–8, 38] з вищезазначеної проблеми розглянуто питання контролю змагальної та тренувальної діяльності, стану різних сторін підготовленості спортсменів, які спеціалізуються у командних іграх. Низкою авторів [9, 15, 33] запропоновано програми тестування спортсменів у різних видах спортивних ігор. Деякі автори пропонують алгоритм контролю змагальної діяльності спортсменів високої кваліфікації у спортивних іграх: у хокеї на траві [18], гандболі [21, 41, 45], баскетболі [2, 9, 24, 44, 57]; волейболі [29, 49], мініфутболі [22, 43], футболі [30, 47, 56], а також у інших видах спорту: тенісі [14], художній гімнастиці [42, 46], веслуванні [17, 50, 52], паралімпійському спорті [48] тощо. Результати досліджень мають практичну та теоретичну значущість, окремі положення підтверджуються нашими дослідженнями. Проте спостерігається неузгодженість думок, недостатність досліджень та обґрунтованості положень щодо системи організаційно-управлінських заходів комплексного контролю, дієвого алгоритму контролю підготовленості спортсменів у командних спортивних іграх з урахуванням останніх досягнень спортивної науки, й, зокрема, сучасних тенденцій змагальної діяльності та особливостей побудови і змісту тренувального процесу протягом річного циклу підготовки.

Принциповими відмінностями у підході та розробці уніфікованого алгоритму комплексного контролю в командних спортивних іграх є такі:

- чотириступенева етапність алгоритму контролю;
- урахування завдань етапу багаторічної підготовки;
- підбір інформативних тестів з урахуванням: а) сенситивних періодів розвитку фізичних якостей для оцінки фізичної підготовленості; б) специфічних здібностей (відчуття часу, орієнтація у просторі тощо) – для спеціальної фізичної підготовленості; в) змісту програми ДЮСШ – для технічної, тактичної та теоретичної підготовленості; г) функціональних обов'язків у команді;
- підбір доступних методик для оцінювання психофізіологічного стану гравців;
- урахування оцінки стану міжособистісних відносин у команді;
- розподіл оцінки змагальної діяльності на індивідуальні, групові та командні показники;
- розширення діапазону критеріїв оцінки змагальної діяльності;
- інтегральна оцінка підготовленості з визначенням п'яти рівнів: низький, нижчий за середній, середній, вищий за середній, високий.

Терміни проведення етапного контролю протягом річного циклу мають бути узгоджені з регламентом та календарем змагань (або декількох змагань, наприклад, чемпіонатом країни, кубком країни, Єврокубком, чемпіонатом Європи тощо); з особливостями участі спортсменів у змаганнях з кількох різновидів командної гри (наприклад, баскетбол і баскетбол 3 × 3); з особливостями участі спортсменів за команди різних ліг (суперлігу, вищу лігу, дубль команди суперліги); зі змістом навчально-тренувального процесу на означеному етапі багаторічної підготовки.

Комплекс інформативних тестів та показників для оцінювання підготовленості спортсменів повинен формуватися та перевірятися на основі думки експертів та факторного аналізу з урахуванням провідних видів підготовленості, завдань і змісту підготовки на означеному етапі багаторічної підготовки.

Орієнтовні шкали оцінки сторін підготовленості повинні відображати п'ять діапазонів рівнів підготовленості – низький, нижчий за середній, середній, вищий за середній та високий – для поточного та етапного контролю, що дозволить тренерам спостерігати за кумулятивним ефектом від тих чи інших видів навантажень протягом довгострокового змагального періоду в одному макроциклі (6–8 міс.).

Інтегральна оцінка сторін підготовленості з визначенням п'яти рівнів дозволяє тренеру за показниками, отри-

маними під час проведення батареї тестів, порівнювати результати різних спортсменів. Однаковим залишається принцип вираження в умовних одиницях, тобто у балах.

Оцінка ефективності змагальної діяльності протягом змагального періоду повинна здійснюватися з урахуванням таких особливостей: багатокілово (від двох до чотирьох кіл) система проведення регулярного чемпіонату; умови проведення ігор серії плей-офф; перевага умов домашнього майданчика над гостьовим.

Перспективи подальших досліджень полягають у науковому обґрунтуванні технології реалізації системи контролю у командних спортивних іграх у процесі багаторічного удосконалення.

Висновки. Важливе місце в системі управління підготовкою атлетів, зокрема спортсменів, які спеціалізуються у командних спортивних іграх, відводиться комплексному контролю, вдосконалення якого з урахуванням специфіки виду спорту та особливостей чітко означеного етапу багаторічної підготовки є найважливішою передумовою підвищення ефективності підготовки й запобігання форсуванню навчально-тренувального процесу в умовах інтенсивного розвитку змагальної діяльності, особливо в дитячо-юнацькому віці.

Запропонований нами уніфікований алгоритм комплексного контролю підготовленості може бути використаний на різних етапах багаторічної підготовки та в різних видах командних спортивних ігор для корекції навчально-тренувальної та змагальної діяльності й своєчасного виявлення недоліків та сильних сторін у певних компонентах підготовки.

Урахування динаміки показників підготовленості спортсменів, які спеціалізуються в командних спортивних іграх, у річному циклі дозволить раціонально й точно коригувати підготовку, вирішувати три групи завдань: індивідуальні для кожного окремого гравця; диференційовані або групові для команди в цілому.

Рекомендовано здійснювати контроль у навчально-тренувальному процесі щорічно, з урахуванням організаційно-управлінських засобів й оптимальної організації науково-методичних особливостей підготовки спортсменів, які спеціалізуються у командних спортивних іграх, для ефективної оцінки підготовленості спортсменів на окремо визначеному етапі багаторічного вдосконалення.

Отже, уніфікований алгоритм комплексного контролю підвищує ефективність управління тренувальним і змагальним процесами в командних спортивних іграх.

Література

1. Айрапетьянц ЛР. *Педагогические основы планирования и контроля соревновательной и тренировочной деятельности в спортивных играх [Pedagogical bases of competitive and training activity planning and control in sports games]* [диссертация]. Москва; 1991. 369 с.
2. Безмылов НН, Шинкарук ОА, Митова ЕА. Комплексная оценка уровня подготовленности баскетболистов в профессиональные клубы при проведении ежегодной процедуры

драфта в НБА [Complex evaluation of fitness level of basketball players in professional clubs during annual NBA drafting]. *Фізична культура, спорт та здоров'я нації* [збірник наукових праць]. 2016;2:112-9.

3. Борисова ОВ, Сушко РО. *Розвиток спортивних ігор в умовах глобалізації спорту [Sports games development in conditions of sports globalization]* [методичні рекомендації]. Київ, 2016. 36 с.

4. Вальтин АИ, Леонов АД. *Методика определения уровня технической подготовленности баскетболистов «М-100»* ["M-100" method for determining technical fitness level of basketball players]. Киев, 1988. 29 с.
5. Верхошанский ЮВ. Теория и методология спортивной подготовки: блоковая система тренировки спортсменов высокого класса. [Theory and methods of sports preparation: block training system for elite athletes]. *Теория и практика физической культуры*. 2005; 4:2-12.
6. Власов АМ. *Комплексный контроль физической подготовленности и морфофункционального состояния юных баскетболистов 12–15 лет* [Complex control for physical fitness and morphofunctional status of young basketball players 12-15 years old] [автореферат]. Москва, 2004. 24 с.
7. Годик МА, Скородумова АИ. *Комплексный контроль в спортивных играх* [Complex control in sports games]. Москва: Советский спорт; 2010. 336 с.
8. Губа ВП, Фомин СГ, Чернов СВ. *Особенности отбора в баскетболе* [Selection peculiarities in basketball]. Москва: Физкультура и спорт; 2006. 144 с.
9. Дорошенко ЭЮ. *Управление технико-тактической деятельностью в командных спортивных играх* [Managing technico-tactical activity in team sports games] [монография]. Запорожье, 2013. 436 с.
10. Запорожанов В. Количественные и качественные критерии оценки перспективных возможностей юных [Quantitative and qualitative criteria for evaluating potential of young]. *Олімпійський спорт і спорт для всіх: проблеми здоров'я, рекреації, спортивної медицини та реабілітації*. Мат. Міжнар. наук. конгр. Київ, 2000. С. 43.
11. Заиорский ВМ. *Спортивная метрология. Педагогический контроль в тренировочном процессе (основы теории тестов и оценок)* [Sports metrology. Pedagogical control in training process (bases of test and estimate theory)] [учебное пособие]. Москва: ГЦОЛИФК; 1978. 24 с.
12. Иванов ВВ. *Комплексный контроль в подготовке спортсменов* [Complex control in athletes' preparation]. Москва: Физкультура и спорт; 1987. 256 с.
13. Івченко ОМ. Стан та проблеми системи контролю на етапі попередньої базової підготовки в баскетболі [State and issues of control system at the stage of preliminary basic preparation in basketball]. *Молодь та олімпійський рух*. Тези доповідей ІХ міжнародної наукової конференції молодих учених; 2016 жовт. 12-13. Київ; 2016. С. 62-3.
14. Козак АМ. *Контроль координаційних здібностей тенісистів 5-6 років на етапі початкової підготовки* [Control for coordination capacities of tennis players aged 5-6 years at the stage of initial preparation] [автореферат]. Київ: Національний університет фізичного виховання і спорту України; 2016. 20 с.
15. Козіна ЖЛ, Жабровець ОВ. Застосування психофізіологічних методів дослідження в ігрових видах спорту [Usage of psychophysiological methods of study in playing sports events]. *Теорія та методика фізичного виховання*. 2011;8:46-52.
16. Корягин ВМ, Блавт ОЗ. Автоматизированное обеспечение тестового контроля скоростно-силовых возможностей [Automated provision of speed-strength capacity test control]. *Теорія та методика фізичного виховання*. 2013;(1):47-55.
17. Коженкова А. Особливості змагальної діяльності спортсменів високої кваліфікації у веслуванні академічному [Competitive activity peculiarities in elite rowers]. *Теорія і методика фізичного виховання і спорту*. 2013;2:14-7.
18. Костюкевич ВМ, Врублевський ЄП, Вознюк ТВ [та ін.]. Костюкевич ВМ (редактор). *Теоретико-методичні основи контролю у фізичному вихованні та спорті* [Theoretico-methodical bases of control in physical education and sport] (монографія). Вінниця: ТОВ «Планер»; 2017. 191 с.
19. Круцевич ТЮ, Воробйов МІ, Безверхня ГВ. *Контроль у фізичному вихованні дітей, підлітків та молоді* [Control in physical education of children, adolescents and youth]. Київ: Олімпійська література; 2011. 224 с.
20. Кудряшов ЕВ. Контроль соревновательной деятельности в спортивных играх [Competitive activity control in sports games]. *Ученые записки университета имени П. Ф. Лесгафта*. 2017;4(146):105-7.
21. Кушнирюк СГ. Использование комплексного контроля за физической подготовленностью гандболистов высокой квалификации в годичном цикле тренировки [Usage of complex control for physical fitness of highly skilled handball players within annual training cycle]. *Физическое воспитание студентов творческих специальностей*. 2006;5:23-33.
22. Лисенчук ГА. *Теоретико-методичні основи управління підготовкою футболістів* [Theoretico-methodical bases of managing footballers' preparation] [автореферат]. Київ; 2004. 34 с.
23. Максименко ИГ. *Планирование и контроль тренировочного процесса в спортивных играх* [Training process planning and control in sports games]. Луганск; 2000. 205 с.
24. Маликов МВ, Дорошенко ЕЮ, Кириченко РО, Хабарова МО, винахідники; патентовласники. *Спосіб оцінювання техніко-тактичної майстерності в баскетболі* [Way of assessing technico-tactical skills in basketball]. Патент України № 9345. Бюл. № 9. 2005 вер. 15.
25. Матвеев ЛП. *Общая теория спорта и ее прикладные аспекты* [General theory and its practical aspects] (учеб. для вузов физ. культуры). 5-е изд. Москва: Советский спорт; 2010. 340 с.
26. Матяш ВВ. *Технічна підготовка футболістів на етапі попередньої базової підготовки* [Technical preparation of footballers at the stage of preliminary basic preparation] [автореферат]. Дніпро; 2013. 20 с.
27. Мітова ОО, Сушко РО. *Тестування баскетболістів* [Testing of basketball players] (навчальний посібник для студентів, викладачів, тренерів). Дніпропетровськ: Інновація; 2016. 140 с.
28. Мітова ОО, Івченко ОМ. Наукове обґрунтування алгоритму комплексного контролю підготовленості баскетболістів на етапі попередньої базової підготовки [Scientific substantiation of algorithm of complex control for basketball players' fitness at the stage of preliminary basic preparation]. *Спортивний вісник Придніпров'я*. 2018;3:83-92.
29. Міщук ДМ. *Критерії визначення ігрової амплу на основі психофізіологічних особливостей волейболістів* [Criteria for determining playing position on the basis of psychophysiological features of volleyball players] (автореферат). Київ: Національний університет фізичного виховання і спорту України; 2014. 22 с.
30. Николаенко ВВ. *Рациональная система многолетней подготовки футболистов к достижению высшего спортивного мастерства* [Rational system of long-term preparation of footballers for the highest sports mastery achievement] (монография). Київ; 2014. 336 с.
31. Оницько ВМ. *Структура та зміст навчально-тренувального процесу дітей 6-7 років на першому році занять міні-баскетболом* [Structure and content of training process of kids aged 6-7 years during the first year of practicing mini-basketball] [автореферат]. Дніпро; 2017. 22 с.
32. Осіпов ВМ. Комплексний контроль у системі управління тренуваннями спортсменів у ігрових видах спорту [Complex control in the system of managing athletes' trainability in playing sports events]. *Спортивні ігри*. 2015;11:134-9.
33. Павлова ТВ. *Комплексна оцінка здібностей дітей при відборі в ігрові види спорту на етапі початкової підготовки* [Complex assessment of children abilities during selection to playing sports events at the initial preparation stage] (автореферат). Київ: Національний університет фізичного виховання і спорту України; 2011. 20 с.
34. Платонов ВН. *Периодизация спортивной тренировки. Общая теория и ее практические применения* [Sports training periodization. General theory and its practical applications]. Киев: Олимпийская литература; 2013. 624 с.
35. Платонов ВН. *Система подготовки спортсменов в олимпийском спорте. Общая теория и ее практические приложения* [System of athletes' preparation in the Olympic sport. General theory and its practical applications] [учебник для тренеров]: в 2 кн. Киев: Олимпийская литература; 2015. Кн. 1. 680 с.
36. Платонов ВН. *Система подготовки спортсменов в олимпийском спорте. Общая теория и ее практические приложения* [System of athletes' preparation in the Olympic sport. General theory and its practical applications] [учебник для тренеров]: в 2 кн. Киев: Олимпийская литература; 2015. Кн. 2. 752 с.
37. Поплавский ЛЮ, Окипняк ВГ. *Баскетбол. Программа для ДЮСШ, СДЮШОР и ШВСМ. Учебно-тренировочные группы и группы спортивного усовершенствования* [Basketball. Program for CYSS, SYSSOR and SHSM. Educational-training groups and groups of sports improvement]. Киев, 1999. 126 с.
38. Поплавський ЛЮ. *Баскетбол* [Basketball]. Київ: Олімпійська література; 2004. С. 423-35.
39. Романенко ВА. *Диагностика двигательных способностей* [Motor capacity diagnosis] [учебное пособие]. Донецк: Изд-во ДонНУ; 2005. 290 с.
40. Сергієнко ЛП. *Спортивна метрологія: теорія і практичні аспекти* [Sports metrology: theory and practical aspects]. Київ: КНТ; 2010. 776 с.
41. Сердюк ДГ. *Удосконалення техніко-тактичних дій кваліфікованих гандболістів на основі контролю показників змагальної діяльності* [Improving technico-tactical actions of skilled handball players on the basis of control for competitive activity indices] [автореферат]. Дніпро: ДДІФКіС; 2016. 24 с.

42. Сиваш І. Обґрунтування педагогічної технології відбору та орієнтації підготовки юних гімнасток у групових вправах художньої гімнастики [Substantiating pedagogical technology of young gymnasts' selection and preparation orientation in group exercises of artistic gymnastics]. *Теорія і методика фізичного виховання*. 2013;2:27-35.
43. Стасюк ІІ. Контроль змагальної діяльності гравців у футзалі [Control for competitive activity of athletes in futsal]. *Фізична культура, спорт та здоров'я нації* (збірник наукових праць). 2009;2(8):137-46.
44. Сушко Р. Аналіз проблемних питань розвитку спортивних ігор з урахуванням чинників глобалізації спорту вищих досягнень [Analysis of problem questions of sports games development with account for factors of elite sport globalization]. *Фізична культура, спорт та здоров'я нації* [збірник наукових праць]. 2017;3 (22):441-5. Фахове видання України.
45. Тищенко В. *Контроль тренувальної та змагальної діяльності команд високої кваліфікації з гандболу [Control for training and competitive activity of highly skilled handball teams]* (монографія). Запоріжжя: Статус; 2017. 462 с.
46. Топол А. Алгоритм контролю підготовленості кваліфікованих гімнасток в групових упражнениях [Algorithm of fitness control of skilled gymnasts in group exercises]. *Спортивний вісник Придніпров'я*. 2016;1:137-45.
47. Шамардін ВМ. *Технологія управління системою багаторічної підготовки футбольних команд вищої кваліфікації [Managing technology of the system of long-term preparation of football teams of higher qualification]* [автореферат]. Львів; 2013. 36 с.
48. Шелков ОМ, Абалян АГ. Система комплексного контролю в процесі підготовки спортсменів-паралімпійців [Complex control system in the process of Paralympic athletes preparation]. *Адаптивна фізична культура*. 2011;4(48):50-2.
49. Шльонська О.Л. Особливості техніко-тактичної підготовки волейболістів високого класу різного амплуа [Technico-tactical preparation features of highly skilled volleyball players]. *Слобожанський науково-спортивний вісник*. 2015;4:105-10. Доступно на: http://nbuv.gov.ua/UJRN/snsy_2015_4_22
50. Шинкарук О. Концепція формування системи підготовки, отбора спортсменів и их орієнтації в процесі багаторічного удосконалення [Concept of forming the system of athletes' preparation, selection and orientation in the process of long-term perfection]. *Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту*. 2012;12:144-8.
51. Шинкарук ОА, Мітова ОО. Система контролю підготовки початківців у командних спортивних іграх: проблемні питання та сучасні підходи [System of control for preparation of newbies in team sports games: problem questions and modern approaches]. *Спортивний вісник Придніпров'я*. 2017;1:105-8.
52. Яковенко ЕО. Обоснование похода к формированию экипажей в гребле академической [Substantiating the approach to crew formation in rowing]. *Педагогіка, психологія и медико-біологіческие проблемы физического воспитания и спорта*. 2013;12:105-9.
53. Buceta JM, Mondoni M, Avakumovic A, Killik L. *Basketball for Young players. Guidelines for coaches*. Madrid: FIBA; 2000. 358 p.
54. Gandolfi Giorgio. *NBA Coaches Playbook. Techniques, tactics, and teaching points*. Human Kinetics. 344 p.
55. Kostiukevych V, Imas Y, Borisova O, Dutchak M, Shynkaruk O, Kogut I, Voronova V, Shlonska O, Stasiuk I. Modeling of training process of athletes in sports games in annual macrocycle. *Journal of Physical Education and Sport*. 2018;18(1), Art 44:327-34.
56. Maksymenko IG. Footzal: the testing of structure of young players physical state. *Спорт и наука*. 2008;6:126-31.
57. Sushko R. Efficiency analysis of competitive activity of highly skilled basketball players Europe-2015. *History, Problems and Prospects of Development of Modern Civilization*. Proceedings of the XVII International Academic Congress Japan, Tokyo, 25-27 January 2016. «Tokyo University Press», 2016. P. 839-43.

Автор для кореспонденції:

Мітова Елена Александровна – канд наук по физ. воспитанию и спорту, доц., кафедра спортивних ігор, Придніпровська державна академія фізичної культури і спорту; Україна, 49094, Дніпр, ул. Набережная Победы, 10; <https://orcid/0000-0002-4309-9261>
elenamitova@ukr.net

Corresponding author:

Mitova Olena – PhD in Physical Education and Sport, assistant prof., Department of Sport Games, Prydniprovsk State Academy of Physical Culture and Sport; Ukraine, 49094, Dnipro, Naberezhna Peremogy str., 10; <https://orcid/0000-0002-4309-9261>
elenamitova@ukr.net

Поступила 21.01.2019